

АКМЕОЛОГІЯ ТА ШКІЛЬНА ОСВІТА

У даній статті зроблено детальний аналіз такого поняття як акмеологія, що визначає науку, яка вивчає закономірності вищих досягнень, творчі потенціали особистості зрілих людей, закономірності самореалізації. Крім того визначено характерні якості, опорні властивості особистості та характеристики зрілої особистості. Окрема увага приділена схемі дослідження акмеології.

Ключові слова: акмеологія, суб'єкти навчання, особистість, результат навчання, самореалізація, продуктивність дії, ефективність розвитку.

In this article the detailed analysis of such concept as akmelogos is done that determines science which studies conformities to law of higher achievements, creative potential of a personality of mature people, conformity to law of self-realization. Characteristic internals, supporting properties of personality and description of mature personality are defined. Special attention is paid to the chart of researching akmelogos.

Keywords: akmelogos, subjects of studies, personality, result of studies, self-realization, productivity of actions, efficiency of development.

Постановка проблеми. Навчання природничим наукам завжди було у центрі уваги людства, було проблемою сенсу буття. Її розв'язанням займались натурфілософи, релігія, психологія. Після переходу на класно-урочну систему навчання здавалось, що на всі питання, зокрема навчання цим дисциплінам знайдено відповідь. Але постійно виникали інші проблеми. Серед них стрімко вирізняються питання: яким чином, і за яких умов можна досягти найбільш ефективних результатів розвитку розумових, гуманістичних та фізичних можливостей. Нині людство знову привертає увагу до цих проблем. Актуальним для молоді є проблема сенсу життя. Навіщо вивчати, наприклад, такі природничі науки як фізику, хімію, біологію, географію? Який у цьому сенс? Наші спостереження показали, що, зокрема студентська молодь досить часто задумується над осмисленням своєї власної ролі у досягненні навчальних успіхів, у впливі на навколишнє життя. Є проблемним питання: Як досягти кращого результату? Осягнути це допоможе наука, яка дістала назву «акмеологія».

Термін «акмеологія» походить від давньогрецького *акме* – вершина та *logos* – вчення, тобто наука про вищу ступінь чогось, процвітаючу силу [9: 31], вершинні досягнення людини, що є частиною психології розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічних дослідженнях В.В. Радула, А.Б. Рацула «акме» розглядається як вершина можливостей особистості [7; 8]. Вона намагається дати відповідь на те, як забезпечити свою власну активність у навчально-виховному процесі, повсякденному житті, як добитись найкращого успіху в навчанні. В умовах складності професійного вибору перед випускниками шкіл гостро стоїть питання визначення особистої істинності і свого життєвого шляху. Акмеологія і є тією наукою, яка вивчає і прояснює ті чинники, що зумовили повноту, ефективність розвитку, продуктивність дій, час досягнення результату тощо. Вона відстежує механізми і результати дії макро- і мікро-психологічних впливів держави, колективу, сім'ї, природного середовища і самої людини на процес власного розвитку, розробляючи певні тактики і стратегії, які сприятимуть самореалізації людини.

Акмеологія допомагає відповісти особистості на те, як забезпечити своє власне самовиховання у досягненні мети, творити психологічні умови для самоорганізації, мотивації та як досягти вершин визнання [9]. За таких умов суб'єкт навчання на основі отриманих знань має створити собі моделі самоудосконалення своєї діяльності, яка дозволить швидко досягти максимального успіху в навчанні, набути авторитету серед товаришів, бути визнаним неформально.

У різних державах психологи по-різному визначають місце акмеології у науці.

У витоків акмеології стояли видатні російські дослідники М.О. Рибніков, В.М. Бехтерев (соціальна психологія), Б.Г. Ананьєв [1]. Так Б.Г. Ананьєв у середині ХХ століття виділив її у систему наук про людину, сформулював основну ідею цієї науки, яка полягає у вивченні «вершин» життя, вищих досягнень особи [3]. Серед його учнів Н.В. Кузьміна, О.О. Бодалев, Г.С. Михайлов та ін.

Розвиток основ акмеології в Росії простежила Н.В. Кузьміна, яка узагальнила праці В.М. Бехтерева, М.О. Рибнікова, Б.Г. Ананьєва та

інших [6]. У Росії ця наука визнана на державному рівні і виокремлена в окрему галузь. Були відкриті маловідомі сторінки вітчизняної дореволюційної думки про самоудосконалення, рефлексію і мудрість людини. У 1995 році за ініціативи А.М. Зімічева у Санкт-Петербурзі відкрито акмеологічну академію, яка нині має назву інститут психології і акмеології [1].

В Україні у 2007 р. заснована Українська Академія Акмеологічних Наук. З 2010 року розпочався випуск наукового журналу «Акмеологія в Україні: теорія і практика» [2]. Подібні наукові напрямки є в документах ЮНЕСКО [5].

У країнах західної Європи цьому науковому напрямку приділяється менше уваги.

Ми поділяємо думку тих дослідників, які вважають, що акмеологія є науковим напрямком, який орієнтує особистість на пріоритети і нові громадські виклики, зокрема, в освітній галузі, орієнтує особистість на становлення у ній гуманістичних цінностей, на здійснення навчання протягом усього життя. В цьому зв'язку є необхідність у розробці акмеологічних програм та акмеологічних технологій навчання у освітніх закладах для досягнення якісної освіти. Саме розробка таких програм і технологій і визначає **мету** нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Незаперечним є те, що перші повчальні життєві кроки, вивчення природи здійснюються у дитинстві.

У підлітковому віці вже вивчається природознавство. Забезпечується знайомство з фізичними, хімічними, біологічними знаннями, чим зароджується здатність до самопізнання себе, як частини природи, тобто здатність до рефлексії. У цей період необхідно поступово забезпечити набуття учнями якості самостійності у навчанні, навчити виробляти власний стиль учіння та дій. Л. Виготський підкреслював, що тривалість і умови формування особливостей підліткового віку знаходяться у прямій залежності від рівня розвитку суспільства. Якраз у підлітковому віці вплив

школи, батьків та оточуючого середовища на розвиток мислення дітей набуває визначальної значущості [7]. Формування особистості в підлітковому, а потім і в юнацькому віці визначаються і фоновими чинниками впливу, тобто оточуючим середовищем.

Старшокласники вже практично все більш свідомо входять у період пошуку свого власного життя, своєї, насамперед професійної «долі», набувають стійкого власного творчого потенціалу. Юнакам та дівчатам доводиться визначатись у різноманітні профільних шкіл та класів, окреслювати власну життєву траєкторію, що є новим у психолого-педагогічній практиці. Практика свідчить, що вони найбільш гостро замислюються над сенсом життя, над тим, де знайти себе у цьому житті. Молодь, яка має схильність до природничих наук потрапляє у складну психологічну ситуацію: поступлю в університет, набуду спеціальність природничого напрямку, а що далі? На цій життєвій стадії ефективною має бути акмеологічна технологія навчання і виховання.

Період зрілого життя повний несподіванок. Ринок праці, зокрема, фахівців фізико-технічних спеціальностей опустілий. Де знайти себе, як реалізувати потенційні властивості, як досягти максимального результату у власному житті, де нині все більше домінує сфера знань? Знову на допомогу може прийти акмеологія та її принципи, за допомогою яких людина може стати самодостатньою.

І лише у старості, коли відбувається згасання потенційних сил є можливість оцінити власне життя, переосмислити прожите, переоцінити зроблене, самостійно визначити власний рівень самооцінки, самореалізації, самовиховання тощо. Таким чином, протягом усього життя людина повинна самоудосконалюватись, постійно визначати у чому її власний сенс життя. В цьому їй може допомогти така наука, яка називається амкеологія. Такий підхід у психолого-педагогічних дослідженнях України є порівняно новим. До основоположників цього напрямку в Україні можна віднести В.В. Радула.

Сьогодні перед особистістю постають складні проблеми, для яких не існує готових розв'язків. Особа повинна проявляти себе не лише як висококваліфікований професіонал, але і як людина, здатна мислити і діяти, розвиваючись в умовах великої невизначеності, суперечностей і ризику. Іншими словами, повинен формуватися тип, протилежний до пасивного виконавця. Ця громадська ситуація стала своєрідним соціальним замовленням для розвитку акмеології як науки про цінність особи, про її вдосконалення і здатність високо ефективно здійснювати свою професійну діяльність і соціальну роль, жити повноцінним життям.

Таким чином, акмеологічні і суміжні з нею науки націлені на забезпечення блага особи, гармонізацію її розвитку й стосунків. Тому акмеологічні знання є практично спрямованими й затребуваними.

Поєднання синергетичного підходу з акмеологією дозволяє обґрунтовано відповісти на питання: яким чином відбувається самоорганізація, самовиховання, самоактуалізація школярів, і як вони можуть добитися вершин визнання. Це, у свою чергу, дозволяє побудувати у схему визначення напрямків щодо самоудосконалення і поліпшення їх майбутнього життя. Її використання сприятиме приведенню особистості до успіху починаючи зі шкільного віку.

У педагогіці накопився певний набір якостей для характеристики особистості. Ми їх узагальнили і подали на рис. 1.

Рис. 1. Характерні якості особистості

Людське життя складається з однакових життєвих періодів і у кожного вони різні, кожен створює їх самостійно. Але можна виділити основні опорні властивості, рис. 2.

Всі вони об'єднані вірою у власні сили. Досягти всього цього можна якщо створити умови, які змушують повірити у вказані принципи. Досягти планованих результатів можна, якщо забезпечити віру в свої сили і наполегливо йти до поставленої мети, тобто до свого акме.

Рис. 2. Опорні властивості особистості

У цьому зв'язку наука акмеологія визначає умови, за яких суб'єкт навчання досягне максимального розвитку розумових, моральних і фізичних можливостей. Як результат цього дитина може зрозуміти сенс свого життя. Ми узагальнили методи і способи, які використовуються акмеологією, рис. 3.

Рис. 3. Схема дослідження акмеології

Вихід суб'єктів навчання на рівень акме, як суб'єктів творчої діяльності є різним, і результат досягається не одночасно. Це пов'язано з різними темпами змін характеристик та властивостей дітей, і пояснюються наукою акмеологією, рис. 1. Суб'єкти навчання досягають вершин у своєму навчанні, коли вірять у свої сили, мають навички самопідготовки і набули здатності до самореалізації. Якщо скористатись закономірностями акмеології, то особистість може досягти бажаного результату набагато скоріше і ефективніше, заздалегідь знаючи, що його чекає на життєвому шляху [9].

Акмеологія – це наука, що вивчає закономірності вищих досягнень, творчі потенціали особистості зрілих людей, закономірності самореалізації. Вплив зовнішніх та внутрішніх умов обумовлюють нові вимоги до особистості, що в свою чергу приводить до самоорганізації і оцінки власних достоїнств і недоліків.

У такий спосіб забезпечується досягнення найбільш високого рівня розвитку суб'єктам навчання. Зрілість вищого ступеня є вершиною – акме. Запропонована нами схема багатовимірного опису стану учня чи студента характеризує конкретний період їх розвитку. За цим описом можна визначити наскільки відбувся суб'єкт навчання як громадянин здатний до творчої діяльності. Суб'єкт навчання є об'єктом вивчення акмеології на ступені зрілості.

В період зародження та становлення акмеологія розглядала закономірності вищих педагогічних, управлінських досягнень, творчий потенціал зрілих людей. Проте багаторічні дослідження показали, що

оволодіння набутого поколіннями соціального, духовного досвіду, розвиток умінь і навичок, ціннісних установок до діяльності, мотиваційної готовності є невід'ємними ознаками майстерності і, безумовно, професіоналізму. Вони формуються ще у дитинстві.

Якщо не сформована у дітей початкової ланки навчання загальна культура, то її важко сформувати на наступних життєвих етапах. Тоді виникають умови, що негативно впливають на особистий і професійний розвиток суб'єктів навчання.

У ході наших спостережень ми узагальнили і виокремили характеристики зрілої особи, рис. 4.

Рис. 4. Характеристики зрілої особистості

Важливою характеристикою зрілості особистості є визнання її соціально-психологічних властивостей та індивідуальних якостей. Коли така оцінка висока, то соціально-групове визнання сприяє творчому розвитку й нівелює можливі невдачі у міжособистісних стосунках. Якщо такого визнання немає, то нерідко виникає психологічний дискомфорт суб'єкта навчання, незадоволення своєю діяльністю.

Індивід, як особистість не відбудеться, коли немає визнання ні у груповому оточенні, ні на особистому рівні. Тоді виникає психологічна криза суб'єкта навчання, що спричиняє негативний вплив на розвиток творчих

здібностей. Якщо вчитель пропустить цей момент, то може статись, що індивід як майбутній професіонал не відбудеться. Для кожної особи важливо постійно продовжувати своє власне акме, щоб не втратити, не пропустити найбільш активний творчий період становлення особистості і сформувати готовність молоді до навчання впродовж всього життя. Це є актуальною проблемою психолого-педагогічних досліджень як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Формування загальної та професійної культури є основою для набуття характеристик поданих на рис. 4. Задоволення потреб здійснюється як конструктивними, так і деструктивними способами. Тому потреби є визначальними у формуванні особистості школяра, і вони повинні здійснюватись на уроках та позаурочній діяльності, вдома та вулиці. Коли правила гри цих трьох середовищ мають спільну основу, то тоді є можливість для акме, досягнення найкращих, найвищих результатів у всіх сферах людської діяльності.

Проблемою педагогічної акмеології помітно займається член-кореспондент громадської Міжнародної академії акмеологічних наук, віцепрезидент академії Г.С. Данилова. Вона визначає директора школи найважливішою особою у школі. Він повинен бути зразком як для учнів так і для вчителів. В свою чергу вчителі, які є, насамперед, акмеологами та професійно, особистісно й духовно зрілими особистостями разом з директором створюють в освітньому закладі для учнів акмеологічне середовище, акметехнології, які полягають у забезпеченні ефективних форм навчання на уроці та поза ним [4: 44].

Висновок. У ході наших спостережень за учнями та студентами під час навчального процесу було виявлено, що озброєння учителів акмеологічною технологією сприяє самоорганізації та самовдосконаленню учасників процесу, забезпечує ефективне формування акмездатності до засвоєння знань протягом всього життя.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Наступне дослідження майстерності вчителя полягає у вивченні стимулів, що сприяють або не сприяють досягненню вершин професіоналізму і продуктивності його діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

- Акмеологический словарь / Под общ. ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2004. – 161 с.
- Акмеологія в Україні: теорія і практика: [всеукр. наук. журнал]. – № 1. – 2010. – 152 с.
- Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: Человек как предмет познания: в 2 т. / Ананьев Б.Г. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1980. – 229 с.
- Данилова Г.С. Акмеологическая проблема личносно-профессионального развития методиста последипломного образования / Г.С. Данилова / Акмеология; Кузьмина Н.В., Зимичев А.М. (составление и редакция). – СПб, Санкт-Петербургская акмеологическая академия, 2004. – 256 с.
- Заглядывая в будущее столетие. Высшее образование в XXI веке (по материалам ЮНЕСКО) // Образование в документах: информационный бюллетень. – № 5(92). – 1999.
- Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования. – М.: ИЦПКС, 2001. – 143 с.
- Радул В.В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості/ В.В. Радул // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 15-20.
- Рацул А.Б. Акмеологічні особливості у процесі соціального і професійного становлення вчителя / А.Б. Рацул // Наукові записки. – Кіровоград, 2012. – Вип. 87. – С. 23-28. – (Серія: Педагогічні науки).
- Советский энциклопедический словарь / Гл. редактор А.М. Прохоров – [3-е изд.] – М.: Советская энциклопедия, 1985. – 1600 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Садовий Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізики та методики її викладання, завідувач кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності, проректор з наукової роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.